

**„ДАВ БОГ МЕНІ ПРОЖИТИ МНОГО ЛІТ...”
(СИМВОЛІЧНЕ НАПОВНЕННЯ ТЕОНІМІВ
БОГ, ІСУС ХРИСТОС, МАТИ БОЖА В ПОЕЗІЇ ІВАНА ФРАНКА)**

У статті на матеріалі поезії Івана Франка досліджено й проаналізовано символічне наповнення теонімів Бог, Мати Божжа та Ісус Христос, які є важливим складником поетичного мислення і мовлення митця. На конкретних прикладах проілюстровано функціонування вказаних теонімів у різних символічних сенсах, що свідчить про глибоку ерудованість автора, його досконале чуття слова.

Ключові слова: символ, біблійна символіка, теоніми, сема, контекст.

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. „Іван Франко – наш універсальний геній, другий за значенням після Шевченка письменник, виховав, як то кажуть, українську націю, і вона пішла до землі обітваної „у мандрівку століть” з його духа печаттю. Світоч народу українського, провидець його майбуття в суверенній власній державі, Франко зі скромності називав себе лише пекарем, який випікає хліб для щоденного споживання, а імена пекарів не випишують на фронтоні будинку „Література”. Духовний хліб і духовна сіль, які продукував Іван Франко, – то наш нетлінний національний скарб”, – такими словами відгукується про нашого митця дослідник його творчості Іван Денисюк [3, с. 138]. Відомий франкознавець також зазначає, що письменник і до сьогодні є неосягненим і належно не поцінованим. Аналогічну думку висловлює і В. Корнійчук: „Осягнути Франкову лірику, розгадати її „секрети“, збагнути „плюси і мінуси“ прагнула кожна чергова генерація франкознавців, а поет і досі продовжує бути невідкритим, „незнаним” [6, с. 6]. Саме в цьому і полягає „світова великість поета” – у всі часи залишатися „невичерпним атомом”.

Проникнути в суть цього „атома” прагнуть багато франкознавців. Фундаментальні дослідження різноманітних аспектів життя і творчості Івана Франка здійснили А. Мороз, В. Сімович, О. Дей, М. Шалата, М. Гольберг, З. Гузар, О. Баган, Л. Полюга, В. Грещук, Б. Тихолоз, уже згадувані І. Денисюк та В. Корнійчук, а також багато інших учених. Однак на периферії залишається дослідження символіки творів письменника, що, на наш погляд, є надзвичайно актуальним.

Уже цитований В. Корнійчук твердить: „Намагаючись „обняти круг людських інтересів”, Іван Франко залишив яскравий слід у найрізноманітніших галузях духовного життя України. Але передовсім він був поетом, автором десяти лірич-

них збірок, що, наче десять струн великої еольської арфи, відгукувались на найменші порухи чутливої душі, яка проймалася і „радощами світу”, і „скорбними піснями” [6, с. 5].

У нашій роботі ми спробуємо хоча б наблизитися до тієї поетичної арфи через дослідження її символіки, а зокрема біблійних теонімів-символів.

Аналіз поетичних творів Івана Франка з погляду функціонування в них зазначених репрезентантів сакральної сфери і становить мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Філософське осмислення символу бере свій початок з античності. Уже в Платона ми знаходимо цілісне тлумачення символу як вказівку на вищу ідеальну форму об'єкта, що досягається інтуїтивно. Романтики прагнуть розуміти символ як універсальну форму людської творчості, а для Гегеля це – умовний знак у процесі комунікації. Кассіреп також сприймає символ як універсальну категорію і розглядає всю культуру як ієрархію символічних форм. Будь-якій основній функції духу, на його думку, іманентна споконвічно творча, а не звичайна копіювальна сила. Вона не просто пасивно закарбовує наявне, але обіймає самостійну енергію духу, через яку просто існуючому буттю надається певного „значення”, своєрідного ідеального змісту. Мистецтво, міфологія, релігія, пізнання – усі вони живуть у власних образних світах, „у яких емпірично дане не просто відображається, а радше створюється за самостійним принципом. Усі вони створюють свої власні символічні форми, які якщо й не аналогічні до інтелектуальних символів, у крайньому разі рівні їм своїм духовним походженням”. Варто згадати і про Карла Густава Юнга, котрий наполягав, що символ – „це природний продукт, який виникає спонтанно“, він „завжди містить більше, ніж його очевидне значення, яке одразу спадає на думку” [1, с. 162].

Іван Франко теж витворив певну концепцію символів, яку блискуче втілював у своїх творах. Він вважає, що символ – це не троп, не чітко визначений художньо-образний засіб, а конкретний образ („постать”), художня деталь або навіть пейзаж, що втілює певну ідею, викликає „ілюзію” смислів і пов'язується певними асоціаціями, теж представленими в тексті твору [8, с. 213]. Водночас І. Франко робить застереження: автор не завжди повинен покладатися на асоціативні процеси у

свідомості читача.

В історії вітчизняної культури, літератури й філософії зокрема, ми повсякчас зіштовхуємося з ситуацією неповноти, невизначеності витоків. Певною мірою це можна пояснити невинним плином часу, руйнівної дії якого не уник ще ніхто. А що ж стосується конкретно української спадщини, то тут значну роль відіграє чинник суб'єктивний – втручання ідеолога, наділеного владою [2, с. 910]. Не уник такого втручання й Іван Франко: радянська ідеологія мала свої погляди на його світогляд, а творчість письменника викликала у свідомості тодішніх читачів-франкознавців низку асоціативних процесів, які об'єднувалися навколо слова *атеїст*. У творах митця, головню поетичних, ретельно вибірувалися фактидокази його атеїстичної налаштованості, а „притчею во язицех“ стали рядки із поезії „Душа безсмертна! Жить віковично їй!..“, що увійшла до збірки „Зів'яле листя“:

*Одно лиш вічне без початку й кінця,
Живе і сильне, – се є матерія:
Один атом її тривкіший,*

Ніж всі боги, всі Астарті й Ягве [10, с. 250].

Яких ще треба доказів? Ці рядки – яскравий постулат атеїзму. Те ж саме було і з Шевченком: „Я не знаю Бога“. Однак чи варто виривати з контексту не лише однієї поезії, а всього творчого доробку митця кілька рядків і за їх допомогою мовити про духовні, релігійні переконання їхнього автора? Мабуть, панівній верхівці було вигідно мати у своїх лавах такого славетного однодумця, саме тому й намагалися прирівняти його до себе. Однак, як висловився І. Денисюк, „Шевченко, Франко не вкладалися у „теплий“, але догматично зшитий, „кожух“ звужених доктрин“ [3, с. 123]. Тлумачити письменника можна по-різному, але його поетичні тексти говорять самі за себе.

Іван Франко густо засіяв свої поезії біблійними символами, серед яких чільне місце займають теоніми *Бог, Богородиця, Ісус Христос*. Частотність уживання цих теонімів, а також їхнє глибоке філософське переосмислення свідчать не тільки про інтерес автора до біблійної тематики і його обізнаність у цій сфері, а й про особливості світогляду поета, його моральні й духовні переконання та цінності.

Символи-теоніми Іван Франко вживає не просто з художньою чи естетичною метою – за їх допомогою він висвітлює свій особистий шлях Богопізнання, веде діалоги з Творцем, ділиться сумнівами і роздумами:

*І мовив я: „О, Господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш svojого слугу?“* [10, с. 388];

*І зве: „Де правда та? Де ти, великий Боже?
Всі зорі збігла я, атоми всі в природі
Переишукала скрізь, тебе ж спіткати годі“*
[10, с. 131].

У поезіях Іван Франко називає *Бога* різними іменами (*Бог, Господь, Пан Бог, Правдивий і Святий, Творець, Ягве*). Божі імена є своєрідною проекцією на Бога як творця видимого й невидимого світу, символічним відображенням трансцендентного в іманентному. Номінація *Творець* вербалізує Боже творче начало – створення всього з нічого [7, с. 36–37].

*Творця хвалити? За що хвалить його?
Що в моїм серці сей розпалив огонь
І в насміх призначив розлуку?
Рай показав і затріснув браму!
Та Пану Богу я не хочу блюзнить,
Бо пощо вірних щирі чуття дразнить?*
[10, с. 250].

Згідно з біблійною традицією, *Бог* – це любов, саме тому в багатьох поезіях Франка теонім *Бог, Господь* актуалізує семи „любов“, „милосердя“:

*Отак і той, що наложив печать
На серце: сам, без дружньої розмови
Жие для себе – хоч би був не знать
Як чесний, не приблизиться на п'ядь
До Бога без любови* [10, с. 260];
*Господь сказав: „Яка тобі заслуга,
Коли кохаєш свого брата, друга?
А ви любіте своїх ворогів!“*
Подумай добре, що Господь велів! [10, с. 261].

У цих рядках автор не тільки розвиває тему любові, а й подає своє глибоке розуміння евангельської заповіді „любіть ворогів своїх“.

Іван Франко був свято переконаний, що Бог не забороняє шукати істину в сумнівах. Для нього істиною був сам *Бог*, який усимволізовував незбагненність, неосягненість:

*На двоє створено Богом вино:
Розумним на радість, на згубу дурному;
Багатство – на двоє теж дане воно:
На добро милосердним, на згубу скупому*
[10, с. 274].

У деяких поезіях письменника біблійним *Бог*, поряд із семами „святість“, „всепрощення“, „всемогутність“, пройшовши крізь призму філософського переосмислення автора, набуває нових відтінків значення, патріотичного й національно спрямованого звучання:

*А Наливайко каже: „Щасть, Боже, їм із
тим!
Та ми підем до бою під знаменем святим.
Гей, браття, хрест поставте на горб, на нім
письмо:
„Мир – мирним! На враждующих – сам Бог і
хрест його“* [10, с. 91].

За біблійною традицією, *Бог* – символ сво-

боди від гріха і злих сил, у Франка Він уособлює свободу народу, звільнення з-під гніту:

*Брати-слов'яни, Бог свободи
І вас зове на бій святий!
Вставайте, братнії народи,
Зваліть тирана з висоти!* [10, с. 95].

В окремих поезіях митця теонім *Бог* набуває цілком несподіваного символічного звучання через актуалізацію семи „коханья”:

*Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов – то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любов мститься на обох* [10, с. 215];
*Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти?
Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти?
Не про те! Інший жар в її серці горить!
Інший бог там живе! Інший цар там царить* [10, с. 308].

Мотив емоційної, натхненної розмови з Богом, прагнення осягнути його сутність, проникнути в таємницю світобуття є наскрізним у поезіях Івана Франка. У багатьох випадках досліджуваній онім виступає носієм таких символічних смислів, як „милосердний і справедливий суддя”, „надія й опора”. Автор звертається до Бога як до найвищої субстанції. *Господь* є Тим, Хто все розуміє, все прощає, дарує прозріння і спокій душі, благословляє, але може й засудити, покарати, бути грізним і невблаганним:

*Най Бог його за се благословить,
Що не цуравсь до бідних загостить* [10, с. 319];
*Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить,
То Бог його за гнів його відкине;
В гнівливе серце помисл злий, як нетля в
світло, лине, –
Сама згорить, а світла не згасить* [10, с. 275].

Іван Франко, як і кожен християнин, замислювався над проблемою *триєдності Бога*, його вабив ореол таємничості, містичності, яким оповита Трійця. Це питання завжди хвилювало і продовжує хвилювати теологів, філософів, науковців і пересічних людей. Образне вживання слова-поняття *трійця* нерідко несе на собі відбиток урочисто-піднесеного стильового забарвлення, зумовленого єдністю понять величного, недоступного, містичного [5, с. 69]. Іван Франко мав своє бачення цієї таїни, яке відобразив у поезії „Фуль, цар єгипетський”:

*„Ти, огнемогуча сило,
Ти, Правдивий і Святий,
Що бігом своїм ефірним
Повертаєш світ цілий.
Ти скажи: передо мною
Хто міг так усе і вся
Поборть, по мні хто зможе*

Доконать таке, як я?”.

*Вирочня до нього мовить:
„Перший Бог отсе зробив,
Потім Слово, а Дух – третій,
Що тих двох звика злюбив”* [10, с. 435].

У цих рядках *Трійця* виступає носієм символічних сенсів „основа всього суцього”, „першоначало”, „вища сила, що керує світобуттям” і яскраво перегукується з біблійною традицією.

У своїх поезіях Франко апелює не тільки до Бога-Отця, а й до Бога-Сина та його Пресвятої Матері – Діви Марії.

Ісус Христос у Івана Франка – це насамперед Богочоловік, жива людина, яка свідомо обрала хресну смерть заради спасіння людства, а вже потім – символ страждання, відкупної жертви, перемоги над злом, воскресіння. Образ Христа невіддільний від образу хреста, який служить яскравим засобом для розкриття таких імпліцитних символічних компонентів, „мучеництво”, „страждання”, „біль” Боголюдини. Яскравим свідченням цього є вірш „Христос і хрест”. На перший погляд, поезія витримана в дусі автологізму – автор оповідає про хрест посеред поля, Христа, який висить на тому хресті „від давніх літ”, „прогнилі гвозді”, „траву високу”, що росла навколо хреста, вітер, що сколихнув хрест, Христа, який упав у трави і квіти, та „якісь побожні руки” підняли його і перевеслом знову прив’язали до хреста. Однак лексеми *кров, сльози, рани* розкривають символічне навантаження теоніма *Ісус Христос*: це вже не просто дерев’яне, занедбане зображення Богочоловіка – це символ терпіння і страждань заради спасіння людства:

*На живім природи лоні,
Змитий з крові, ран і сльоз,
Серед запаху і цвітів
Сумирно спочив Христос* [10, с. 133].

Ісус Христос – символ добра, любові, милосердя, всепрощення, святості. Ці семантичні компоненти І. Франко яскраво розкриває за допомогою протиставлення *Христос – Пилат*:

*Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: „Я не винен – вам бажалось!”
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось* [10, с. 187].

Бог справедливо винагороджує за терпіння в його ім’я: віддавши свого єдинородного Сина на хресні муки, Він зробив його переможцем, відкупителем і прославив у віках. Таке трактування подає Біблія, подібне маємо і в поезіях Івана Франка, де *Ісус* усимволізовує перемогу над усіма злими пекельними силами:

*І під знаком хреста лягали
Вони за віру в тьму могил,
І під знаком тим побіждали,*

Як Той, що пекло побідив [10, с. 88].

У річищі релігійності, народності, патріотизму витримана „Коляда“ Івана Франка. Яреє жито, чорнеє поле, буйна пшениченька, бідна хатина – ці лексичні зрощення наближують текст „Коляди” до народно-пісенної традиції, пройняті духом бойківщини. „Старша сестриця – руська земляця, менша сестриця – лядська земляця” – надають поезії патріотичного забарвлення. Теоніми-символи *Бог, Ісус Христос, Мати Божя, Ясна Пані, Пречиста Діва* виступають мовними маркерами біблійного сюжету. Як і в попередніх поезіях, Ісус у „Коляді” виступає символом самопожертви, тяжких мук і страждань. Його опорою і незмінним супутником є Діва Марія – Пресвята Багатостраждальна Мати, що розділила із Сином тернистий життєвий шлях.

Богородицю вважають символом Матері всього людства, Життя, Світла, цариці Небесної, Мудрості, Таїни, Любові, заступництва, радості і смутку; ідеалу жінки-матері; союзу земного і божественного; духовного порозуміння й очищення; володарки і надії всіх народів. Марія – це споконвічна таємниця: „Я – все, що є, було і буде, і мою вуаль не підніме жоден смертний” [9, с. 16]. Пречиста Діва – заступниця всіх християн, вмістилище найкращих людських чеснот. Вона усимволізовує повноту життя, самодостатність, звільнення від усього гріховного через осяяння, просвітлення, переродження [4, с. 45]. У Франковій „Коляді” теонім *Мати Божя, Пречиста Діва* актуалізує різні семи. Насамперед, Вона багатостраждальна Мати, що ішла тернистим шляхом свого святого Сина, розділила Його муки і біль:

*Ой, як то було із первовіку, –
Гей, дай Боже! –
Як жиди Христа на муки брали,
На муки брали, на хрест розп'яли,
Пречиста Діва весь світ сходила;
Весь світ сходила, сина гляділа,
Гіркії сльози все проливала,
Білії ручки з жалю ламала* [10, с. 84].

Водночас Вона виступає заступницею, втіленням милосердя, лагідності і любові:

*Нас Мати Божя благословляла,
Нам Мати Божя зріст дарувала,
Бо Мати Божя у нашій хаті* [10, с. 85].

Іван Франко у своїй „Коляді” часто апелює до Бога за допомогою відмінкової мовної форми *Боже*:

*А за тим словом бувай же здоров!
Дай тобі, **Боже**, в горю потіху,
Дай тобі, **Боже**, в нужді надію,
Дай тобі, **Боже**, сильную волю!
Збав тебе, **Боже**, від злих сусідів,
Збав від невірних синів вирідних,
Збав тебе, **Боже**, від тьми-неволі!* [10, с. 87].

Ця апеляція не лише наближає текст „Коляди” до народно-пісенної традиції, але й допомагає розкрити такі символічні прирощення теоніма *Бог*, як творець і управитель всього світу, єдина опора і надія людей. Масмо тут і актуалізацію імпліцитних компонентів „всемогутність”, „всюди-сутність”.

Висновки. Іван Франко густо помережив свої поезії теонімами *Бог, Ісус Христос, Пречиста Діва*. Вводить поет у свої тексти й інші біблійні імена (*Мойсей, Каїн, Пилат, Адам, Єва, Соломон, Лазар*), однак це вже тема іншого дослідження. Теоніми у поетичних творах митця набувають різноманітного, часом несподіваного символічного наповнення, проходять крізь призму авторського переосмислення і є важливим складником поетичного світу „невичерпного атома”.

Література

1. Біленко Т. Терновий вінець як символ у творчості Лесі Українки / Т. Біленко // *Образ Христа в українській культурі*. Вид. 2-ге / В. С. Горський, Ю. І. Сватко, О. Б. Киричок та ін. – К.: Вид. дім „КМ Академія”, 2003. – С. 162–174.
2. Вандишев В. Релігієзнавчі студії Івана Франка: спроба визначення витоків / В. Вандишев, В. Скотний // *Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка* (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року). – Львів: Видавничий центр Львівського національного ун-ту імені Івана Франка, 2008. – Т. 2. – С. 910–917.
3. Денисюк І. Невичерпність атома / І. Денисюк. – Львів, 2001. – 318 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Кононенко В. Символи української мови / В. Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
6. Корнійчук В. Ліричний універсум І. Франка / В. Корнійчук. – Львів, 2004. – 488 с.
7. Мацьків П. Концептофера БОГ в українському мовному просторі: Монографія / П. Мацьків. – Дрогобич: Коло, 2007. – 332 с.
8. Сваричевська Л. Мовні маркери символів у повісті Івана Франка „Прехресні стежки” / Л. Сваричевська // *Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка* (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року). – Львів: Видавничий центр Львівського національного ун-ту імені Івана Франка, 2008. – Т. 2. – С. 212–220.
9. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.

10. Франко І. Вибрані твори : В 3-х т. – Т. 1 :
Поезії, поеми / ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич : Коло, 2004. – 824 с.

В статье на материале поэтических текстов Ивана Франко исследуется и анализируется символическое наполнение теонимов Бог, Матерь Божья, Иисус Христос, которые являются важнейшей составляющей поэтического мышления автора. На конкретных примерах иллюстрируется функционирование указанных теонимов в различных символических смыслах, что свидетельствует о глубокой эрудированности писателя, его безупречном чувстве слова.

Ключевые слова: символ, библейная символика, теонимы, сема, контекст.

The article deals with the symbolical meaning of the theonyms God, God's Mother and Jesus Christ in Ivan Franko's poetry. They are considered to be important constituents of the artist's poetic thought and speech. The functioning of these theonyms in various symbolic meanings is illustrated in particular examples. It proves the artist's deep erudition and his perfect feeling for word.

Key words: symbol, Biblical symbolism, theonyms, seme, context.